

ÅKE HYENSTRAND

AKE HYENSTRAND föddes den 13 juli 1939 och växte upp i Stora Skedvi i södra Dalarna. Hans far var åkare, och hans mor, som lever än i dag, var en husmor av den gamla sorten, men hjälpte också Åke med korrekturläsning när han författade sin avhandling. Stora Skedvi har sedan gammalt en levande hembygdsrörelse. Åke blev tidigt engagerad i sin hembygd där han till sin död också ägde ett boställe vid Bullbo. Redan som nittonåring skrev han en artikel om Dalarnas kryptiska runstenar i *Dalademokraten*. Efter studenten började han sina studier i nordisk och jämförande fornkunskap i Uppsala för professor Mårten Stenberger och skrev sin trebetygsuppsats om Dalarnas sten- och bronsålder, en studie som publicerades i *Dalarnas hembygdsbok* 1962. Då hade Åke sedan länge deltagit i fornminnesinventeringen, och han blev 1965 ledare för den fornminnesinventering i Dalarna som startade 1963. Samtidigt som han var heltidsanställd på Riksantikvarieämbetet färdigställde han sin licentiatavhandling, som behandlade Igelstakomplexet och den yngre bronsåldern i Mälardalen. Igelstakomplexet var för den tiden något så ovanligt som en bronsåldersboplats, och Hyenstrand hade själv lett utgrävningarna av boplatsen såväl som de gravar från samma tid som låg intill boplatsen.

I anslutning till Igelstakomplexet publicerade han under åren 1966–1969 en hel serie uppsatser om olika bronsåldersfenomen. I slutet av sextioalet fick han genom riksantikvarie Sven B.F. Jansson uppdraget att redigera och publicera Upplands hällristningar, baserat på de inventeringar av dessa som Einar Kjellén, en amatör som blev en oöverträffad mästare i att finna hällristningar, hade gjort. Förutom den gedigna katalogen, som kom ut som en monografi i Vitterhetsakademiens serie, gav Hyenstrand tillsammans med Kjellén ut en översikt över sydvästra Upplands hällristningar och bronsålder, där Hyenstrand i ett par kapitel skisserar upp sin syn på bronsålderns samhälle i Uppland. Hans syn var på många sätt nydanande, genom att han uppfattade hällristningarna som markeringar i ett avgränsat reviområde där såväl boplatser som gravar och stenrösen med skörbrända stenar ingick. Hyenstrand var här en tidig förespråkare för vad vi numera skulle kalla det arkeologiska landskapet. Ursprungligen hade Hyenstrand tänkt sig att disputerat på sina bronsåldersstudier, men i avsaknad av tillräckligt stöd för detta i Uppsala kom han istället att ägna sina doktorandstudier åt Helgöprojektet. Där fick han i uppdrag att karakterisera fornlämningsbygden i Helgös omland. Hyenstrand kunde kombinera detta uppdrag med projektet fornlämningsdata som pågick vid Riksantikvarieämbetet åren 1972–1973 med stöd från arbetsmarknadsstyrelsen. Genom detta projekt fick Hyenstrand tillgång till en hel stab av medarbetare, vilka gjorde excerperingar ur inventeringsrapporter som en förberedelse för den databearbetning av fornlämningsregistret, som nu på tjugohundratalet till stora delar är fullbordad. I sin avhandling *Centralbygd–randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder* kunde han nu redovisa stora delar av det mycket stora inventeringsmaterial som hade insamlats i Mälardalen. Enbart inom detta område finns 240 000 registrerade forn lämningar av vilka en mycket stor del tillhör yngre järnålder. Forn lämningarna redovisades och lades ut på tjugo utvalda häradskartor från Uppland, Västmanland och Södermanland.

På kartorna markerades gravfälten, där s.k. kungshögar fick en särskilt beteckning. Vidare visades på kartorna fornborgar och bebyggelseplatser, s.k. primärenheter.

Bearbetningen av fornlämningsmaterialet följde i huvudsak den metodik som har redovisats av Björn Ambrosiani i hans avhandling om Attundalands bebyggelsehistoria 1964, men Hyenstrands målsättning var att ge en mera generaliserande översikt över hela Mälardalens region. Därjämte lade Hyenstrand till Dalarna, bland annat på grund av att han, inspirerad av docenten Inga Sernings forskning kring järnhanteringen, såg järnet som den ekonomiska faktor som styrde utvecklingen av dåtidens samhälle.

Hyenstrands stora intresse för järnet har också manifesterats i den sammanställning av registrerade hyttor och järnframställningsplatser, som han gav ut 1976, och i hans långvariga och aktiva verksamhet i Jernkontorets forskningsutskott.

En annan viktig del av Hyenstrands teser i avhandlingen var, att den regionala uppdelning som kunde spåras i det äldre kartmaterialet – inte bara i hundare utan också i underavdelningar såsom tolfter och hamnor – var styrmedel utfärdade av en central administration, dvs. en central kungamakt hos svearna. Fornlämningsbilden, liksom vissa ortnamn, ger otvivelaktigt stöd för dylika antaganden. Men problemet är att den kronologiska distributionen inte är helt klar eller entydig, dvs. vad i denna regionalisering som är forntida, och vad som är medeltida. Också när det gäller problematiken kring av Hyenstrand diskuterade centralområden och randområden finns det svårigheter av kronologisk art, eftersom centralbygder har haft en tendens att blomma upp och sedan sjunka tillbaka under det långa tidsskede som fornlämningarna avspeglar. Hyenstrand arbetade intensivt med dessa problem, både i avhandlingen och i en hel serie skrifter som utkommit efter avhandlingen. Bland annat har han överflyttat erfarenheterna av studiet av Mälarlandskapen till Gotland, där han publicerade skriften *Socknar och stenstugor*, och till Västergötland, där han med kraft kunde avvisa den s.k. Västgötaskolan. En sammanfattning av hans studier inom detta område är boken *Lejonet, draken och korset. Sverige 500–1000* som gavs ut på 1996.

Det är ingen tvekan om att Hyenstrand, genom att utnyttja det rika inventeringsmaterialet över stora områden, kommit att i hög grad berika diskussionen kring bebyggelseutvecklingen i det tidiga sveariket. Alla som arbetar med liknande problem står i stor tacksamhetsskuld till den enorma arbetsinsats inom detta område som han har presterat.

När Hyenstrand 1986 installerades som professor vid Stockholms universitet, satt i salen som glada åskådare flera personer från Stora Skedvi hembygdsförening. Som professor behöll han kontakt både med sin hembygd i barndomen och med Hedemora, som var hans stad sedan gymnasietiden. Ett typiskt utslag av hans verksamhet inom detta område är skriften *Kulturmiljö och skola*, som han utarbetade på uppdrag av Riksantikvarieämbetets kulturmiljöavdelning i samarbete med läns-

skolenämnden i Kopparbergs län och Stureskolan i Hedemora. I den drygt 150 sidor tjocka skriften ger han en översikt av Hedemoras kulturhistoria från stenålder ända fram till och med järnbrukstiden. Fotografierna är många gånger tagna av honom själv.

Hyenstrand var, då han kom till universitetet, van att vara chef för olika enheter på Riksantikvarieämbetet, men den stora skillnad som låg i den formen av chefskap och akademiskt ledarskap var han kanske inte medveten om. Vid den arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet fanns flera professorer, alltså något helt annorlunda jämfört med den enprofessorsinstitution han hade lärt känna i sin ungdoms Uppsala. Styrelsearbetet tråkade ut honom och långa förhandlingar var inte hans melodi.

Seminarier i allmän arkeologi vid Stockholms universitet var stort, med många doktorander. Hyenstrand var en ofta anlitaad handledare och doktorsdisputationerna blev många. Samtidigt sköljde över hans seminarium den postmodernistiska teoretiska vågen, inom arkeologin kallad postprocessualism. Hyenstrand ville vara öppen för de nya strömningarna, men ofta blev det, som han själv uttryckte det, mera teori än arkeologi.

Trots att han var sjukdomsmärkt var det därför med viss glädje och tillförsikt som han tog ut förtidspension för att återvända till en hembygd som nu var Västergötland – hans hustrus, lektor Eva Bergströms hemort. Här kom han liksom sin hustru att spela en viktig kulturbärande roll bland annat genom att arrangera vetenskapliga symposier. Om detta landskap handlar också hans sista vetenskapliga skrift *Arns rike – bäst utan Arn* som förelåg tryckfärdig vid hans död. Boken är en kraftfull kritik av myten kring Arn, samtidigt som han med livfullhet förmedlar sina stora kunskaper om götar och svear och kulturlandskapet i Västergötlands äldsta medeltid.

Vi kommer förvisso att sakna Hyenstrands flitiga penna och hans stora engagemang för det arkeologiska landskapet.

Birgit Arrhenius